

RUDNIK U RUDAMA KRAJ SAMOBORA OD XV. DO KRAJA XVII. STOLJEĆA

Neven B u d a k

Na temelju literature i novootkrivenih arhivskih podataka autor prikazuje rad rudnika bakra u Rudama kod Samobora od 15. do kraja 17. stoljeća.

Usprkos opširnom radu E. Laszowskog o rudarstvu u Hrvatskoj, u kojemu je veliko poglavlje posvećeno rudniku bakra i željeza u Rudama pokraj Samobora,¹ do prave spoznaje o važnosti ovog rudnika u kontekstu europskog rudarstva došao je tek Austrijanac Othmar Pickl.

Pickl je prvi puta upozorio na to u radu »Proizvodnja bakra i trgovina njime u Istočnim Alpama«.² Već tada mogao je Pickl ustanoviti da je proizvodnja bakra u Rudama krajem 16. stoljeća bila dvostruko veća no cjelokupna proizvodnja bakra u Engleskoj, četverostruko veća od Norveške, a da je dosezala trećinu produkcije znamenitog švedskog rudnika u Falunu. »No, pošto dosada o proizvodnji bakra u Samoboru ništa nije bilo poznato, ove brojke imaju još i veće značenje«, zapisao je tada.³

Pickl ovim članakom nije u našoj historiografiji izazvao zasluženu pažnju, tako da smo do novih, preciznijih spoznaja došli tek trinaest godine kasnije, opet zahvaljujući Picklu, koji je svoje ranije iznesene podatke potkrijepio novim.⁴ No, i ovoga se puta zadržao samo na građi 16. stoljeća, dok je za kasnije razdoblje morao ustvrditi da je sasvim neistraženo.

Potaknut, između ostaloga, i ovim Picklovim priložima, potražio sam u arhivima u Beču i Grazu izvore koji bi bacili više svjetla na vrijeme kada je rudarstvo imalo veliku ulogu u privrednom životu Hrvatske. Pored izvora za 16. stoljeće, koji Picklu ili nisu bili poznati, ili se njima nije koristio, našao sam dosta podataka i za 17. stoljeće. Zanimljivo je da spomena o samoborskom rudniku u tamošnjim arhivima nestaje 1675, da bi se vijesti ponovo pojavile u 18. stoljeću, otkada je rudnik neprekidno radio sve do poslije II

¹ Emilij Laszowski, *Rudarstvo u Hrvatskoj*, Zagreb 1944, 153-245. Veći je dio ovog teksta posvećen Rudama u 18. i 19. stoljeću.

² Othmar Pickl, *Kupfererzeugung und Kupferhandel in den Ostalpen. U: Schwerpunkte der Kupferproduktion und des Kupferhandels in Europa 1500-1650* (ur. H. Kellebenz), Köln-Wien 1977, 117-147.

³ Isto, 124.

⁴ Othmar Pickl, *Samobor und seine Kupferproduktion im 16. Jahrhundert*, *Südostdeutsches Archiv* 32-33, 1989-1990, 122-128.

svjetskog rata.⁵ Ponekad su vijesti vrlo šture, pogotovo kad su sadržane u knjigama repertorija, ali u nedostatku cjelovitijih i one upotpunjuju naša znanja o djelatnosti rudnika. Sigurno je da bi se i u drugim arhivima, prije svega u Austriji, Sloveniji i Mađarskoj moglo naći još mnogo obavijesti o rudniku u Rudama i trgovini bakrom.

Počeci kopanja bakra u Rudama nalaze se u legendarnoj prošlosti, kada su navodno Rimljani iskorištavali rudno bogatstvo Samoborskog gorja. Nešto pouzdanije su vijesti koje govore da su se današnje Rude krajem 15. stoljeća nazivale Rovi (latinski fodina), što potvrđuje rudarsku djelatnost.⁶ Laszowski drži da je zagrebačka kovnica novca nabavila 1525. bakar upravo iz samoborskog rudnika.⁷

Najranija izravna vijest o rudarenju zapisana je 1528. godine. Rudari Veit Khisl, Hans Weilhammer i Marx Stettner morali su se zabarikadirati u Samoboru, jer su, slijedeći želje kralja Ferdinanda, odbijali prodati bakar Krsti Frankopanu (vlasniku Samobora od 1513. godine⁸), pa su ga noću i po magli potajno odvezli u kraljeve zemlje (Kranjsku)⁹.

Istovremeno se (1528-1536. g.) u trgovinu i proizvodnju bakra uključuje bogati ljubljanski trgovac i plemić Leonhard Gruber. On je već ranije sudjelovao u metalurškim poslovima u Hrvatskoj, jer je od 1524. bio članom kompanija koje su iskorištavale rudnik u Gvozdanskom.¹⁰ Gruber je dapače 1534. godine kupnjom od Ungnada postao vlasnikom polovice samoborskog vlastelinstva, a iduće mu je godine Ferdinand dao doživotno pravo ubiranja komorskih prihoda u Samoboru.¹¹ Gruberove se poslovne ambicije nisu iscrpljivale u eksploataciji Ruda, već je, samovoljnim uvođenjem stovarišnog prava, nastojao uvećati svoje prihode od trgovine, što mu je Ferdinand 1535. godine zabranio.¹²

Pored Gruberu u iste su poslove uključeni i Ivan Ungnad,¹³ štajerski zemaljski kapetan i vlasnik Samobora, te kranjski građanin Hieronymus Wieser. Wieser je osim samoborskog bakra izvezio i vitriol.¹⁴ Njih dvojica sudjelovali su u kopanju rude i topljenju bakra, dok je trgovina od 1529. (kada je Samobor već bio u vlasništvu Ungnada¹⁵) bila u rukama ljubljanskih trgovaca, odnosno kompanije Khisl-Weilhammer. Kako su oni ulagali potrebni kapital i u proizvodnju, to im je, prema običajima važećim u ranokapitalističkom rudarenju, bila garantirana cijena sirovog bakra.¹⁶

Kompanija je i dalje slijedila Ferdinandove želje, pa je bakar izvezila preko Trsta i Rijeke za Napuljsko kraljevstvo. Na taj je način izbjegavan izvoz u Veneciju i mogućnost da bakar dođe u ruke neprijatelja Karla V. Zahvaljujući takvoj poslovnoj politici, kompanija je 1539. godine dobila od

⁵ Franjo Antun Auersperg iskupio je Samobor i njemu pripadajuće Rude 1714. godine od obitelji Erdödy kako bi mogao nastaviti s rudarenjem. E. Laszowski, Samobor, Vienac 31, 1899, br. 44, 711.

⁶ Pickl (kao u bilj. 4), 122; Samobor u prošlosti i sadašnjosti, Zagreb 1971, 33. Laszowski (kao u bilj. 1), 153, navodi da je Lopašić tvrdio kako je to ime bilo poznato već u 14. stoljeću.

⁷ Laszowski (kao u bilj. 1), 154.

⁸ Vjekoslav Noršić, Samobor-grad, Samobor 3 1992, 27.

⁹ Pickl (kao u bilj. 4), 122.

¹⁰ Ivan Mirnik, Srebra Nikola Zrinskog, Zagreb 1992, 40, 42. Gruber je 1533. godine uzeo u zakup rudnik i talionice u Gvozdanskom za 7600 florena. Laszowski (kao u bilj. 1), 154.

¹¹ Pickl (kao u bilj. 4), 123.

¹² Noršić (kao u bilj. 8), 31-32.

¹³ HKA W, UH 1532 (181,40). Hans Ungnad izvještava komoru u vezi rudnika u Samoboru.

¹⁴ 1535. godine Wieser se oslobada plaćanja pola kvarenta u Trstu, jer za izvoz bakra iz Samobora i vitriola nema protuuvoza. G, HK Rep. EB 1535-1543, 214, 8. III.

¹⁵ Noršić (kao u bilj. 8), 29.

¹⁶ Pickl (kao u bilj. 4), 123.

kralja monopol na izvoz bakra preko Ljubljane i Trsta, odnosno Rijeke. Khisl i Weilhammer podigli su pokraj Ljubljane i kovačnicu za obradu samoborskog bakra, u kojoj su zaposlili dvanaest talijanskih radnika.¹⁷ Podizanje kovačnice bila je velika investicija, jer ju je zbog turske opasnosti trebalo osigurati zidovima, tornjevima i jarcima.¹⁸ U izvještaju što su ga 1539. godine kompanjoni poslali dvorskoj komori, kompanjoni naglašavaju velike troškove podizanja pogona, ali ističu i veliku dobit što će je komora zbog toga imati, jer se odsada bakar više neće izvoziti preko Hrvatske, nego preko Ljubljane, pa će pritjecati prihodi od carina. Kupnja bakra dogovorena je unaprijed s rudarskim poduzetnicima, ali visoke dažbine (na putu do mora trebali su platiti maltarinu /Maut/, carinu /Aufschlag/ i kvarente /Quarantes/) prijetile su da im trgovinu otmu strani trgovci, te da je ponovo skrenu preko Hrvatske. Zbog toga mole oslobađanje od podavanja, a hvale se kako su u Štajerskoj otkrili još jedan rudnik bakra.¹⁹ Ovaj dopis Khisla i Weilhammera ukazuje na jedan od ključnih gospodarskih problema s kojima se dugo vremena susretala bečka dvorska komora: zbog prevelikih nameta kojima je opterećivala trgovinu na svojim putovima preko Ljubljane i Postojne, nastojeći doći do toliko potrebnog novca, komora je sama skretala trgovce na hrvatsku magistralu od Zagreba na Senj, Bakar i druge primorske luke.²⁰ Zbog toga su vlasti često naredbama nastojale vratiti robu na austrijske putove, kao npr. 1570. godine kada je nadvojvoda Karlo zabranio trgovcima prevoziti bilo kakvu robu (samoborski bakar, žito, med, vosak, volovske kože i dr.) za Bakar i Bakarac, bez obzira na to da li je ona hrvatskog ili austrijskog porijekla. Izvoz je prema toj odredbi smio ići samo preko Rijeke.²¹ Povremeno se problem nastojao riješiti i na druge načine, pa je tako 1565. godine nadvojvoda Karlo naredio ubiraču carina u Rijeci, Adamu Laybacheru, da se uredi ceste prema Bakru i Bakarcu. Time se valjda htjelo steći pravo na ubiranje pristojbi na tim putovima.²²

Izvozni put preko Senja, kojim se bakar izvezio iz zemalja krune Sv. Stjepana, spominje se već u 14. stoljeću, a po svoj je prilici bio koršten i stoljeće ranije. Tada su karavane prevozile ne samoborski, već slovački bakar iz rudnika u Banskoj Bistrici. Iz Senja se odvezio u Veneciju, a odatle na Levant i u Siriju.²³

Dok je kranjski vicedom Wilhelm Praunsperger zagovarao monopol,²⁴ smatrajući da je to jedini način da se privuku trgovci spremni uložiti potrebni novac u proizvodnju (nakon isplate proizvođača, trgovcima bi ostajalo 20%, od čega bi morali podmirivati sve svoje troškove), mnogi drugi su njime bili nezadovoljni. Monopolu se usprotivio ljubljanski trgovac Michael Sprachler,²⁵ rudarski poduzetnici i sami Frankopani, koji su željeli bakar

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto, 124.

¹⁹ HKA W, VUG, Rote 21, 11.3.1542(3).

²⁰ O. Pickl, Die Auswirkungen der Türkenkriege auf den Handel zwischen Ungarn und Italien im 16. Jahrhundert. U: Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege (ur.O.Pickl), Graz 1971, 71-129; N. Budak, Gradec u kasnom srednjem vijeku, Prilog u zborniku sa simpozija u povodu 750. obljetnice Zlatne bule (u pripremi).

²¹ G, HK Rep. EB 1570, 167, 27.X.

²² Laszowski (kao u bilj. 1), 155.

²³ Jozef Vlachovič, Slovenska med u 16. a 17. storoči, Bratislava 1964, 23.

²⁴ Praunspergerov izvještaj sadrži opis kovačnice pokraj Ljubljane. Nalazila se 1 milju od grada, te je bila utvrđena kako bi se zaštitile »muške i ženske osobe zajedno s djecom radnicima i njihovo siromaštvo«. HKA W, VUG, Rote 21, 11.3.1542(3).

²⁵ Sprachler se u trgovinu bakrom uključio očito prije uvođenja monopola, jer u žalbi izjavljuje da mu u Ljubljani leže 32 meilera bakra, te moli da se omogući njemu i njegovom kompanjonu prodaja. HKA W, UH, 1542, XI, 104'.

izvoziti posredstvom mletačkih trgovaca. Po njihovoj bi se zamisli bakar izvezio preko Hreljina, Bakra i Kraljevice, odnosno Senja do Venecije.²⁶ Ferdinand je Khisla i Weilhammera uzeo u zaštitu, pa je čak naredio da domaće i strane trgovce, koji ovu dvojicu žele istisnuti iz trgovine, treba uhapsiti.²⁷ Važnost samoborskog rudnika u to se vrijeme vidi i iz činjenice da je Venecija imala svog poslanika u Samoboru. Ovome je uspjelo skrenuti izvoz bakra na mletačko područje, ali je bečka komora inzistirala da se u tom slučaju roba vozi preko Ljubljane, kako bi barem stizali prihodi od carina.²⁸ U to vrijeme (tridesetih i četrdesetih godina) godišnje dozvole za izvoz bakra, koje su jedini, iako ne dovoljno precizan pokazatelj proizvodnje, kreću se između 33,6-56 t. Kvaliteta samoborskog bakra nije bila osobito dobra, jer je i q bakra iz Banske Bistrice ili iz Schwaza u Tirolu smatran boljim nego 2 q iz Ruda.²⁹

Poslije Gruberove smrti 1536. godine nastali su žestoki sukobi oko vlasništva nad samoborskim vlastelinstvom između Gruberova sina Krste, Ungnada i Nikole Frankopana Tržačkog, koji se oženio Gruberovom udovicom. Moguće je da su buduće nejasnoće oko prava korištenja rudnika bile posljedica upravo ovih neriješenih vlasničkih pitanja, zbog kojih su se vodile parnice, ali zbog kojih se i ratovalo sve do 1578. godine.³⁰

Nakon što je Ungnad silom zauzeo samoborsko vlastelinstvo, otjerao je iz Ruda Gruberove rudare, koji su otada morali živjeti prosjačeći (*mendicantes et vagabundi per regnum*), te doveo nove iz Würtenberga.³¹

U trgovinu samoborskim bakrom uključuju se tada i neki zagrebački trgovci. Iako se u zagrebačkim tridesetničkim računima ne navodi odakle potječe bakar što se uvezio ili izvezio, najvjerojatnije je riječ o onom samoborskom. Ta trgovina naročito jača poslije 1547. godine. Među trgovcima bakrom u razdoblju 1547-1588. godine ističu se Bartol Diančinović, Antun i Stjepan Šibenički, Stjepan Šafranić i Stjepan Bridović.³²

Krajem tridesetih godina grupa stranih poduzetnika, na čelu sa Sebastianom Mosconom, modernizirala je rudnik i vjerojatno otvorila nova okna. Rudnik je napokon preuzeo sam Moscon, koji ga je uzeo u zakup od Ivana Ungnada pema rudarskom pravilniku (*Pergkhwerkhs Ordnung*), te je plaćao Fron i Wexl, davanja koja su bila naknada za ustupljeno regalno pravo kopanja ruda.³³ Držao ga je punih 40 godina, usprkos tome što se u međuvremenu dva puta pojavila opasnost da rudnik presahne, pri čemu je gotovo izgubio cijeli imetak. Moscon je bakar izvezio preko Dubovca i Bakra.³⁴ Koliko je taj put bio važan za Hrvatsku vidi se i iz mnogobrojnih

²⁶ Pickl (kao u bilj. 4), 124.

²⁷ HKA W, VUG, Rote 21, 11.3.1542(3).

²⁸ Isto.

²⁹ Pickl (kao u bilj. 4), 124.

³⁰ Noršić (kao u bilj. 8), 32-37; Laszowski (kao u bilj. 1), 154.

³¹ Laszowski, isto. Otada potječu prezimena Mathesen, Lang, Sufflei (Šufflay), Resz, Dolthaller (Doltharl).

³² Isto.

³³ G, MA, IV g. 211. 26.6.1582. Fron je 1/10 rudače što pripada valniku regalija, a Wechl (Wexl) je razlika u tržišnoj cijeni kod prisilne prodaje. Wechl obično iznosi 12-13%, te oba davanja zajedno vrijede više od 20% bakra. Karl-Heinz Ludwig - Fritz Gruber, *Gold- und Silberbergbau im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit, Köln-Wien 1987*, 12. Fron se nazivao i canon, urbura ili Zehent. Laszowski, *Rudarstvo u Hrvatskoj 1*, Zagreb 1942, 55.

³⁴ Pickl (kao u bilj. 4), 125. Zbog toga je 1571. godine uhićen njegov službenik Matija Meserić, jer je 84 tovara bakra dopremio u zrinske luke umjesto u Rijeku. Usprkos hapšenju, nastavio je s krijumčarenjem, pa je iduće godine, zajedno s Petrom Cvitanovićem iz Dubovca ponovno dopremio izvjesnu količinu bakra u luke Zrinskih. Ukupno se u Bakru, prilikom izvida komisije, našlo bakra u vrijednosti od 1660 dukata. Laszowski (kao u bilj. 1), 156-157.

prosvjeda upućenih nadvojvodi zbog uhićenja Mosconovog službenika Mese-rića: osim Jurja Zrinskog, prosvjede su uputili i upravitelji njegovih gradova Bakra i Novigrada, sudac dubovečke općine, Barbara Alapić, udovica Petra Erdödyja iz Kerestince i upravitelj Erdödyjevog Jastrebarskog. Oni su tvrdili da je carina na bakar plaćena, a Mihalj Desić iz Bakra naglašavao je prava hrvatskog kraljevstva i ugarske krune.³⁵ Tako se sukob oko trgovačkih putova pokazuje kao sukob interesa Habsburgovaca (ili centralizirajuće države) s jedne, a Hrvatske (ili plemstva) s druge strane.

Moscon je mukotrpnim radom održavao rudnik da bi tek 1579. uspio ostvariti dobit zahvaljujući povećanju proizvodnje. To je odmah izazvalo reakciju Krste Ungnada, koji je godinu dana ranije postao vlasnikom cijelog samoborskog vlastelinstva. U skladu sa svojim nasilničkim ponašanjem, iskazanom na nizu primjera prema građanima Samobora i Varaždina,³⁶ Ungnad je silom prisvojio rudnik.³⁷

Posljedice ipak nisu bile tako loše. Ungnad je bio poduzetan, pa je iz slovačkih rudnika doveo stručne radnike i postavio proizvodnju na nove temelje. Otvorio je novo okno i uz dvije postojeće peći podigao još dvije, kako bi bakar talio na licu mjesta. U ožujku 1582. započele su s radom dvije kovačnice bakra. Sve to činio je Ungnad kako bi postigao kvalitetu kakvu je imao slovački bakar. U to je vrijeme njegov rudnik sa svim pomoćnim radnicima (npr. drvosječama) zapošljavao 200 ljudi, većinom Nijemaca. Dobit rudnika, pri godišnjoj proizvodnji od 225 t (4000 centi) procjenjivala se na 24000 guldena.³⁸ Jedan drugi, nepotpisani i nenaslovljeni izvještaj, donosi procjenu prihoda od 40000 florena, uz napomenu da bi se prihod mogao uvećati kada bi se postiglo da se centa bakra (oko 55 kg) dobiva po 3 talira, a da se u topionicama cijeni po 11 talira.³⁹

Mosconi se ipak nisu mirili s gubitkom rudnika, te je Sebastijanov sin Kristofor pokrenuo parnicu za njegovu restituciju. Sudski materijali ostali su dijelom sačuvani, a zanimljivo je da su se vodili na imena Gneja Manlija i Lucija Flora, pod kojim su se pseudonimima krili Moscon i Ungnad.⁴⁰ Kristofor je u svojoj žalbi nadvojvodi Karlu izjavio da je Ungnad njegovom ocu oduzeo pravo rudarenja i sam donio Perkhwerkhs Ordnung (rudarski pravilnik) nakon što je Sebastijan odbio Ungnada davati dvije trećine prihoda. Očito sluteći da neće postići ništa za sebe, Sebastijan je predložio Karlu neka on preuzme rudnik radi uzdržavanja vojne posade u Karlovcu.⁴¹

Za Rude se tako zainteresirao i dvor. U vrijeme kada je financiranje vojne granice iziskivalo velika sredstva, prihodi od rudnika mogli su biti itekako korisni, i tootovo kada se doista procijenilo da bi se njima mogla održavati velika posada koja bi mogla pomagati Karlovcu ili drugdje. Zbog toga je komora predlagala da se angažira advokat koji dobro poznaje običaje i prava u Slavoniji (in Windischland), da bi se riješila parnica između Ungnada i Moscona.⁴² Karlo je očito imao i druge planove, jer mu u kolovozu 1580. godine Mihajlo Sekelj javlja da je spreman, zajedno sa svojim slugama i

³⁵ Laszowski, isto, 156.

³⁶ Josip Adamček, Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele u XVI. i XVII. stoljeću. U: Varaždinski zbornik 11881-1981, 235-237; Noršić (kao u bilj. 8), 42-45.

³⁷ Pickl (kao u bilj. 4), 124.

³⁸ Pickl, isto, 125. Iscrpni izvještaj o rudniku podnio je Gregor Comar, koji je u veljači inkognito posjetio Rude. G, MA, IVg, 225-231, 10.3.1582.

³⁹ G, MA, IVg, 211, 26.6.1582.

⁴⁰ G, MA, IVg, 224-252.

⁴¹ G, MA, IVg, 243, 1580.

⁴² G, MA, IVg, 215, 16.7.1580. Zanimljivo je da se za Samobor kaže da je in Crabaten (dakle u Hrvatskoj), a da je Ungnad ban za Windischland (u Slavoniji).

upraviteljima iz Krapine, izvršiti nadvojevodin nalog glede rudnika.⁴³ Čini se da je Karlo u najmanju ruku htio ostvariti neku vrstu nadzora na rudnicima. Parnica se 1587. još uvijek vodila.⁴⁴

Od Krste Ungnada rudnik je uzео u zakup Hans Putz, koji je ponovno vratio izvoz bakra na cestu preko Ljubljane.⁴⁵

Ungnadova je poduzetnost došla do izražaja i 1581, kada je odlučio znatno proširiti poslovanje. Zajedno s bratom Ludwigom, celjskim kapetanom i vicedomom, uputio je molbu nadvojvodi, da im odobri podizanje pogona za proizvodnju mjedi u blizini Celja. U molbi su naveli da je Krsto nedavno podigao u Slavoniji veći rudnik, kojeg su potom ispitaliiskusni stručnjaci i došli do zaključka da je tamošnji bakar vrlo pogodan za proizvodnju mjedi. Ungnadi se nadaju godišnjoj proizvodnji od 7-8 centnera (380-440 kg) ili više, čime bi znatno pomogli kako komori, tako i građanima Celja. Međutim, na putu od Samobora preko Celja i Ljubljane do Trsta moraju plaćati razna podavanja, i to: carinu i maltarinu na dionici od Samobora do Celja, carinu od Celja do Ljubljane, maltarinu od Ljubljane do Trsta i kvarente u Trstu, čemu valja pridodati i privatne mitnice, na kojima su također nešto plaćali. Mole zato da ih se oslobodi dijela troškova, ali i da im se osigura monopol za proizvodnju mjedi.⁴⁶

Komora se žestoko usprotivila ovoj molbi za podijeljivanje monopola. Iskustva su pokazala, tvrdili su komornici, da je monopol štetan: potiče krijumčarenje, a trgovci skreću s ustaljenih putova. Osim toga, budući da se za mjed koja se sada izvozi, uvozi druga roba, ona će nestati (npr. željezo iz Vorderberga). Ograničavanje trgovine mjedi na tzv. »donje ceste« preko Celja i Ljubljane bilo bi također loše, jer njemački trgovci nisu zainteresirani za te putove, s obzirom na to da tamo trguju samo malim količinama mjedi, ne više od tridesetak centi godišnje. Više se trguje preko Tirola, a domaći će ljudi bez obzira na Ungnade trgovati na cestama za Nürnberg i Salzburg, odakle su dolazile veće količine te slitine što su je Nijemci mijenjali za željezo iz Erzberga. Tako bi se mjed Ungnadovih mogle izvoziti preko Trsta i Rijeke u Romagnu i Anconu, a ne i u Veneciju.⁴⁷

Usprkos upozorenjima komore, nadvojvoda je odlučio Ungnadima dati dozvolu za podizanje pogona za proizvodnju mjedi, koja će se dobivati iz samoborskog bakra. Braća je smiju proizvoditi i u Samoboru, ali je moraju izvoziti preko Ljubljane i Trsta. Dozvola se izdaje na 15 godina, u kojem vremenu se neće izdati nijedna druga dozvola za otvaranje sličnog pogona u svim nasljednim zemljama.⁴⁸ Nekoliko dana kasnije oslobodio je Ungnade i plaćanja kvarenti na izvoz bakra i mjedi u Trstu.⁴⁹

⁴³ G, MA, IVg, 250, 17.8.1580.

⁴⁴ G, MA, IVg, 255, 26.5.1583.

⁴⁵ Pickl (kao u bilj. 4), 125

⁴⁶ G, IÖK, K, 180, Nr 16, 4.10.1581.

⁴⁷ Isto, 20.12.1581.

⁴⁸ Isto, 7.4.1582.

⁴⁹ Isto, 19.4.1582. Istovremeno se određuje da u Ljubljani za svaki tovar (Samb) (1 tovar = 3 centa = 165 kg) treba platiti 3 florenal šiling 3 denara. Struktura carine u Trstu izgledala je ovako:

	za mesing	za bakar
kvarente:	34 krajcara	34 krajcara
Steigerung:	1 floren	1 floren
nova carina:	4 florena 30 krajcara	3 florena
maltarina:	2 krajcara 2 denara	2 krajcara 2 denara

1587. godine, udajom Ane Marije, kćeri Krste Ungnada, za Tomu Erdödyja, rudnik je pripao banu, u čijoj je vlasti ostao do njegove smrti 1624. godine.⁵⁰ Erdödy je rudnik dao u zakup ptujskim vijećnicima Jeronimu i Aleksandru Marenzu, a za njihov su račun rudu izvozili bečki trgovci Christoph Suenkh i Karl Hirsch, te ptujski trgovac Jeronim Zunkho. Najveći dio bakra izvozili su preko Bakra u Veneciju.⁵¹

Izvjestaj Caspara Slatinscheka datiran 17. srpnjem 1588. navodi da se pokraj rudnika tada nalazilo 280 t fino rastopljenog bakra, što nam donekle može predočiti razinu proizvodnje u Rudama, kao i to da su se talionice nalazile u neposrednoj blizini rudnika. Kvaliteta rudače bila je takva da se na svakih 5 - 6 q dobivao 1 q bakra.⁵²

S porastom proizvodnje raslo je i zanimanje vladara za prihode od rudnika. Zbog toga se Rudolf obratio ugarskoj komori koja mu je 23. kolovoza 1588. poslala izvještaj u kojemu se potvrđuju Slatinschekovi navodi o zalihama otopljenog (500 meilera) i sirovog bakra pokraj rudnika. Procjenjuje se da je rudnik bogatiji no ikad, a da se u dubini može očekivati još rude. Kada bi se uklonili neki nedostaci, kao npr. problem s dovozom drva za topionicu, proizvodnja bi se mogla povećati sa sadašnjih 75-80 centi tjedno na 100 centi. Godišnja bi se proizvodnja mogla procijeniti na 100.000 kiblova, s time da se od svakih pet kiblova dobiva cent bakra. Uza sve troškove što ih rudnik ima, njegovi zakupnici, procjenjuje komora, ostvaruju prihod od 20.000 guldena godišnje. Vrijednost rudnika uvećava njegov dobar položaj, jer je udaljen samo tri dana puta od mora, do kojega se može stići bez opasnosti. Prema sadašnjim običajima, od rude se ugarskom kralju plaća Fron i Wexl, te se kod rudnika ubire još i 1 gulden maltarine za svaki cent bakra. Ukoliko bi vladar želio maltarinu povećati na 2 guldena, morao bi staviti zahtjev pred ugarsku komoru, čija bi komisija ispitala taj predmet.⁵³

Svakako najjasniji i najtočniji pokazatelj proizvodnje i isplativosti samoborskog rudnika je sačuvani obračun prihoda i troškova za jedno tromjesečje (od 1. listopada do 31. prosinca) 1589. godine.⁵⁴ Prema tom računu, nakon odbitka svih troškova, zarada je od proizvedenih 914 centnera i 85 funti bakra iznosila 1691 gulden 7 krajcara i 1/2 denara. Ukoliko je godišnja proizvodnja bila četverostruko veća nego u jednom tromjesečju (što ne mora biti, jer su uvjeti rada različiti u svako doba godine), 1589. godine bilo je proizvedeno 205 tona, a zarada je iznosila oko 6750 guldena. Ova procjena ponešto nadmašuje Picklovu što se tiče proizvodnje, ali daleko zaostaje za komorskom, prije svega po pretpostavljenim prihodima. Očito valja biti

Iznosi su se plaćali za svaki tovar, a vrijednost je tovara procijenjena na 17 dukata za mesing (Isto, 7.4.1582). Sva carinska podavanja bila su u Trstu (kada se pribroji ljubljanska carina, što se sastojala iz tri dijela: Aufschlag, Auffang i Wasser Maut = 1 floren 6 šilinga 11 denara) za 1 šiling 3 denara niže nego u Tarvisiu. Isti izvor navodi da je za mesing naplaćivano u Tarvisiu 6 šilinga po tovaru, dok su istovremeno za jednaku količinu bakra iz Banske Bistrice naplaćivali 2 florena 4 šilinga, što govori o njegovoj većoj cijei i kvaliteti. Isto, bez datuma, ali očito iz 1582. godine.

⁵⁰ Noršić (kao u bilj. 8), 49-65.

⁵¹ Pickl (kao u bilj. 4), 125-126. Marenzi su od prve polovice 16. stoljeća uključeni u talijansku trgovinu s Ugarskom, zbog čega su se članovi ove obitelji, porijeklom iz Primorja, nastanili u Ptuj, gdje su uskoro stekli najveći ugled, obnašajući i sudačku čast. Vidi Helfried Valentinitzsch, Die Familie Qualandro in Petttau, Südostdeutsches Archiv 15-16, 1972-73, 67; isti, Das Landesfürstliche Quecksilberbergwerk Idria 1575-1659, Graz 1981, 305, bilj. 7.

⁵² Pickl (kao u bilj. 4), 125.

⁵³ HKA W, VUG, Rote 21, 23.8.1588. Pickl (kao u bilj. 4), 127, izračunao je da je u razdoblju 1588-1597. godine prosječna godišnja proizvodnja iznosila 170 tona, te je četverostruko nadmašila ukupnu englesku proizvodnju bakra, a dvostruko norvešku, dok je, kako smo već istakli, iznosila trećinu proizvodnje u Falunu (o Falunu v. Otmar Klobassa, Der große Kupferbergwerk in Falun, Wien 1971). Rudnik Prettau davao je u istom razdoblju oko 1500 centi godišnje (R. Tasser, Geschichte des Kupferbergwerks Prettau von den Anfängen bis 1676, Disertacija, Innsbruck 1970, 176-177).

⁵⁴ HKA W, VUG, Rote 21, 15-16. Vidi prilog 4.

oprezan ako se želi donositi sveobuhvatnije zaključke na temelju malih sačuvanih fragmenata računa, ma kako birokratski precizno izgledali.

Kvartalni nam obračun pruža i sliku o funkcioniranju rudnika i poslovanju u njemu. Rudnik je do gotovog novca dolazio ne samo prodajom bakra, nego i na druge načine. Prije svega, uprava je snabdijevala rudare suknom i odjećom, поближе neopisanom robom.

Izdaci su se sastojali od troškova za plaće, za taljenje i obradu bakra, transport i drugih, poput gradnje crkve.

Upravitelj rudnika imao je najveću plaću od 156 guldena i 15 krajcara. Za njim je slijedio računovođa (Gegenschreiber), pa onda rudarski propovjednik (Berg Predicant), te naposljetku drugi službenici u rovu i topionici s plaćama između 9 i 26 guldena. Nažalost, iz računa se ne vidi koliko je rudara i radnika bilo zaposleno u rudniku i topionici (Zimmerleuth i Zimmerknechte, kovači). Posljednja desetljeća 16. stoljeća nisu samo vrijeme povećanja proizvodnje, nego i znatne kvalitete majstora koji su radili u Rudama. Stručnjake iz samoborskog rudnika zvali su i u Idriju kada bi tamo trebalo riješiti neki tehnički problem. Tako je 1591. kranjski vicedom pozvao u Idriju Gregora Schmalzera da rov Sv. Barbare oslobodi podzemnih voda.

Čini se da je povećanje proizvodnje bakra zainteresiralo ne samo vladare, nego i obje komore, koje do tada nisu obraćale puno pažnje na to što se zbiva u Rudama. Tek sada je, naime, zamijećeno, da vlasnici rudnika još od vremena Krste Ungnada nisu plaćali dužna podavanja. Nikola Perekeydy, director causarum fisci ugarske komore, piše komornicima iz Lendave da svi stari ugarski dekreti, do onog Maksimilijanovog iz 1574. obvezuju vlasnike rudnika na plaćanje censa, što Erdödy ne čini, te ga zbog toga treba pozvati pred palatina.⁵⁵ Pozivajući se na Perekeydyjev izvještaj, Rudolf piše iz Praga da podavanja nisu plaćali Krsto Ungnad, njegova udovica Ana Lossonczy, kćerka Ana Marija Ungnad i Tomo Erdödy. Osim podavanja od rudnika, izbjegavali su i plaćanje tridesetine na izvezeni bakar, što su ga prodavali posredstvom svojih faktora i ministara. Zbog toga ih sve poziva na sud u Požun, pred palatina Nikolu Isstvanfyja.⁵⁶ Sačuvali su se i pozivi za Anu Aossonczy i Erdödyja.⁵⁷

Država, koja se u to vrijeme sve čvršće organizira, vidjela je u propustima vlasnika mogućnosti da se sama (kroz komoru) dokopa rudnika. To se svakako moglo provesti samo kroz ugarsku komoru, zbog čega se ona i angažira u pokretanju parnice protiv vlasnika Ruda. Pozivajući se na Zigmundov III dekret, član 13, i Ladislavov I dekret, član 30, komornici pišu nadvojvodi Ernestu da je Ungnad podigao rudnik mimo zakona, jer nema urbarijalne regulacije, kako to predivđa upravo Zigmundov dekret, prema kojemu se takav rudnik može oduzeti. Maksimilijanovim zakonom iz 1574. član 19, odlučeno je da protiv takovih prekršitelja parnicu pokreće direktor fiska. Prema Ladislavovom dekretu pak, sav izvezeni bakar ima se smatrati prokrijumčarenim. Temelj za pokretanje parnice je doista postojao, pa komora predlaže nadvojvodi da se vlasnike pozove na sud u Požun na sv. Luku, ali upozorava da poziv valja uputiti 15 dana ranije, što treba učiniti čim prije, jer je Zagreb udaljen od Požuna pet, šest pa i više dana. Radi pravilnog vođenja parnice treba točno ispitati gdje je rudnik, da li osim bakra daje i druge metale (npr. srebro ili zlato), kada su Ungnadi, a kada Erdödy postali vlasnicima, te da li se Erdödyjeva žena zove Annana (?), ili Ana Marija.⁵⁸

⁵⁵ Isto, 44, 14.9.1588.

⁵⁶ Isto, 46, 25.9.1588.

⁵⁷ Isto, 31 i 33.

⁵⁸ Isto, 42, 22.9.1588.

Bio je to uvod u dugotrajnu parnicu protiv Tome Erdödyja i Ane Lossonczy.⁵⁹ Komora je uložila veliki napor da oduzme rudnik Erdödyju. Isprva se ustrajalo na tome da ban nije plaćao fron i wexl, zbog čega bi prema starim ugarskim zakonima odmah izgubio rudnik, a prema blažem Maksimilijanovom morao je biti prije toga pozvan na saslušanje.⁶⁰ No, kao da to nije bilo dovoljno, pokrenuto je i pitanje svih prava Erdödyja na samoborsko vlastelinstvo. Komora je od zagrebačkog kaptola zatražila da pregleda svoj arhiv, ne bi li našao dokumente o tome kako je ban stekao vlastelinstvo. Kako se ništa nije našlo, to je zaključeno da je ban do njega došao nasljeđivanjem, a ne putem zaloga. Ugovor o zalaganju nalazio bi se, naime, u kaptolskom arhivu, dok s ugovorima o nasljeđivanju to nije bio slučaj. Time su, po mišljenju komore, bila bitno okrnjena vladarska prava, jer je nakon smrti Krste Ungnada, koji nije imao muških potomaka, samoborsko vlastelinstvo moralo biti vraćeno kruni. Jedino u slučaju da je Ana Marija Ungnad imala posebnu donaciju, koja je omogućavala nasljeđivanje u ženskoj lozi, mogao je Toma Erdödy ženidbom steći vlastelinstvo i rudnik. Zbog utvrđivanja činjenica, vlasnike treba pozvati na oktavalni sud, i to vlastitom kraljevom poštom, kako bi poziv stigao na vrijeme.⁶¹ Erdödy je, čini se imao i financijskih teškoća, jer iste godine kada se protiv njega vodi parnica, moli Ernesta da ga se oslobodi plaćanja tridesetine i maltarine za onu robu (čelik, olovo i Inslet) koja mu je potrebna za vođenje rudnika, odnosno dobivanja bakra. Kako njegovi zakupnici Ivan Aleksandar Marenz i Jeronim Zunkho plaćaju tridesetinu za izvoz bakra, to ne bi bilo u redu da plaćaju i na potrebne sirovine, jer bi se time porez zapravo udvostručio.⁶² Kada je komora odgovorila da može izbjeći plaćanje samo ako ima potvrdu o imunitetu,⁶³ Erdödy se pozvao na stare običaje kraljevstva. Komora je, međutim, protumačila da je riječ o povlasticama ugarskih rudarskih gradova u Erdelju, te se one ne mogu protezati na Erdödyjev rudnik, osim ako mu nisu izravno dodijeljene.⁶⁴ Erdödy se morao opirati i nastojanjima sabora da svoje blagajne popuni prihodima rudnika. 1598. godine odlučeno je da se uvede porez na svaku rudarsku kuću, na što je Erdödy odgovorio da je to nemoguće, jer rudari »non sunt continui in residentia, sed vagabundi«, pa se porez ne može ubrati. Očito je pri tom ponešto iskrivio istinu, jer su rudari ipak imali svoje kuće u Samoboru, kako to pokazuju nešto kasniji podaci iz samoborskog gradskog zapisnika 1665. Pa i usporedbe s drugim rudnicima pokazuju da su rudari bili većinom oženjeni, te da su imali stalno mjesto boravka u blizini rudnika. Iako za kraj 16. stoljeća nemamo podataka te vrste za Samobor, ipak moramo vjerovati da su tamošnji rudari živjeli s obiteljima u gradu ili u blizini rudnika. Parnica se, kako je to već bilo uobičajeno, otezala, s time da je Erdödy stalno izbjegavao donijeti na sud isprave o povlastici neplaćanja tridesetine i maltarine (zasigurno ih nije ni imao), kao i o načinu na koji je stekao samoborsko vlastelinstvo.⁶⁵ Nadvojvoda Ernest predlagao je Rudolfu kako da okonča parnicu na obostrano zadovoljstvo: kada ban ne bude mogao dokazati vlasništvo nad vlastelinstvom,

⁵⁹ Isto, 29, 15.11.1588.

⁶⁰ Isto, 17, 2.1.1589.

⁶¹ Isto, 53, 1.9.1590.; 56, 20.9.1590.; 59, 24.9.1590.; 55, 1.10.1590.

⁶² Isto, 64, 16.5.1590.

⁶³ Isto, 61, 2.6.1590.

⁶⁴ Isto, 62-63, 4.7.1590.

⁶⁵ Isto, 73-74, 25.1.1591.; 80-81, 6.9.1591.; 70, 24.9.1591.; 79, 6.10.1591.

neka ga izgubi »Per defectum seminis«, ali s time da mu ga car milostivo vrati. Takva bi odluka, po Ernestovu mišljenju, imala dobar odjek.⁶⁶

Dodatno svjetlo na prilike u rudniku u vrijeme Ungnada i Erdödyja baca jedan dopis Karla Ungnada, Krstina brata, upućen 1591. caru.⁶⁷

Karlo izvještava kako je njegov brat, u želji da poboljša rad u rudniku, za upravitelja imenovao Jakoba Purdtera, kojemu je posudio i početni kapital. No, nakon što je ustanovio da Purdter potajno trguje njegovim bakrom, otpustio ga je i na njegovo mjesto doveo iz Koruške Hannsa Puzena. Krsto niti s novim upraviteljem nije imao sreće, jer se ovaj dvije godine uopće nije pojavljivao u rudniku (a navodno mu je ostao dužan i preko 40.000 florena), pa mu je Karlo, na bratove česte molbe, uputio Christophu Schwenkhena. Ubrzo nakon toga Krsto je umro, a novi posjednik rudnika, ban Erdödy, koji je nasilno stekao samoborsko vlastelinstvo, otpustio je Schwenkhena, nanijevši mu priličnu štetu, te ponovo zaposlio Purdtera.

Ban je, prema mišljenju Ungnada, bio nevjest ne samo jeziku (da li njemačkom, kojim su govorili majstori?), nego i rudarstvu i trgovini bakrom, pa je i njega Purdter mogao izigrati. Nepouzdan je upravitelj, kako piše Ungnad, osim vlasnika rudnika iskorištavao »jadne radnike«, izvlačeći korist iz njihova »teškog znoja«. Ban ga je napokon dao zatvoriti, ali je Purdter pobjegao. Novi je zakupnik rudnika bio neki Gaisperger, koji je banu dao 14.000 florena, a bio je poznat kao nečastan i pokvaren čovjek. Situacija se još više zamrsila nakon što je ban uhvatio odbjeglog Purdtera, te njemu i Mosconu, koji je i sam polagao pravo na rudnik, dao Rude u zakup i na upravu.

Karlo ističe da rudniku ne nedostaje Božjeg blagoslova, jer da i pri sadašnjoj »nestručnoj i nevjernoj« upravi daje godišnje 3500 centnera bakra. Rudnik se nalazi u blizini krvnog neprijatelja, samo četiri milje od Karlovca, a jednu milju od uskoka, koji su u posljednje vrijeme također opasni, te bi se mogao pretvoriti u velik gubitak za domovinu (Vaterland), ali bi s druge strane upravo zbog tog položaja, u slučaju da bude stavljen pod stručnu upravu, mogao pomoći Karlovcu. Ukoliko se i dalje budu provodile promjene sa zlog na gore, kako je ranije opisao, i ovaj će rudnik pasti u ruke neke druge nacije (fremde Nation), umjesto da njime upravljaju njemački razum i postojanost. U dodatku predlaže što bi car trebao oduzeti da sebi osigura prihode od rudnika, koji bi mogli iznositi 14-15000 florena.

Ungnad svoje navode temelji dijelom na izvještaju nekog svog službenika iz Graza, kojeg je uputio u Samobor da prikupi podatke o rudniku, a koji izvještava da je Gaisperger sklopio ugovor s banom na sedam godina.⁶⁸ Banu je trebao godišnje isplaćivati 14000 florena, a rudnik je mogao iskorištavati prema svojoj volji. Ugovor, međutim, nije bio realiziran, jer je u Zagreb došao odbjegli Purth (Purd) zajedno s Mosconima, te banu ponudio za rudnik više no što je trebao davati Gaisperger. Tako je sada ponovo Purd upravitelj rudnika. Gaisperger je u rudniku pretrpio gubitak od oko 30000 florena, jer je posao slabo organizirao. Iz izvještaja saznajemo da je i Zunkho dosada ulagao novac u rudnik, ali da to sada više ne želi, jer očekuje da ga se za dosadašnje usluge plati. Rudarski su majstori (Knappen) također nezadovoljni i žale da tako dobar rudnik stoji pod tako lošom upravom. Njih osamnaest najboljih udružilo se i nisu radili osam tjedana, jer nije bilo novaca da ih se plati (»Die besten Knappen haben in die 18 miteinander aufgesagt unnd 8 wochen gefeiert, daß nicht sovill gelt verhanden gewesen

⁶⁶ Isto, 83, 7.10.1591.

⁶⁷ Isto, 100-102.

⁶⁸ Isto, 97.

daß man sie hatte außszaltn«). Otkada su, međutim, došli Mosconi, morali su se vratiti na posao, proizvodnja se poboljšala, a ban je obećao da će ih plaćati gotovinom svakih pet dana.

Iako to nije posebna tema ovog rada, potrebno je upozoriti, u vezi s rađanjem ranokapitalističkih odnosa u sjevernoj Hrvatskoj, na zanimljivu činjenicu da se pojmovi nacije i domovine javljaju u pismu čiji se autor bavi problemima poduzetništva i investiranja kapitala. Mada pismo nije napisano u Hrvatskoj, niti mu je tamo bio destinatar, ipak je opravdano naslućivati da su i u Hrvatskoj pojedinci razmišljali u sličnim kategorijama, makar bili dobrim dijelom strani poduzetnici kojima je Hrvatska bila samo privremeno boravište. Osim toga, možemo li u izvještaju Ungnadova sluge prepoznati prvi u nas zabilježeni štrajk?

Car se očito krajem 1591. htio izvući iz parnice što ga je dovela u sukob s banom. U listopadu je tražio savjet od Ernesta, ne bi li bilo bolje nagoditi se, nego čekati ishod parnice koja će predugo trajati.⁶⁹ Istovremeno poduzimale su se i druge mjere kojima bi se šteta državne blagajne umanjila, a da se ne provedu radikalni koraci glede vlasništva nad rudnikom i vlastelinstvom. Nadvojvoda Ernest sklopio je u svibnju 1591. ugovor s Marenzom i Zunkhom, po kojemu su trgovci bili dužni izvoziti što je moguće više bakra preko Kranjske na Rijeku ili Trst, te tako izbjegavati put kroz Hrvatsku, s kojega nutarnjoaustrijska komora nije imala nikakvih prihoda. Marenz i Zunkho unaprijed su platili 2000 florena, pa su bili oslobođeni plaćanja aufschlaga i Quarenta u Trstu, ali je to vrijedilo samo za samoborski bakar.⁷⁰ Na taj je način riješen za dvor najvažniji problem samoborskog rudnika: kako skrenuti izvoz bakra na habsburške luke i ceste, te tako osigurati prihode, ali i kontrolu strateškog materijala. U lipnju, svega mjesec dana nakon ovog ugovora, Erdödy je rudnik dao u zakup braći Inocentu i Marc Antonu Mosconu, vlasnicima imanja Thurn am Hard u Kranjskoj, za 11000 guldena godišnje.⁷¹ Nejasno je u kakvom su se položaju otada nalazili Marenz i Zunkho, te kakve su bile posljedice njihova ugovora s Ernestom. Moguće je da su oni nastupali samo kao izvoznici (što je Zunkho i bio), a ne više kao zakupnici.

Ban je ponovo dao rudnik u zakup Mosconima, ali se to pokazalo kao loš potez. Mosconi su očito željeli u što kraćem roku nadoknaditi štete nastale zbog spora s Ungnadom, te su stali zakidati radnike u plaćama i hrani, a uveli su i novu, za trećinu veću mjeru od prijašnje, smanjujući time posredno prihode rudara. Jama »Sv. Krvi« bila je gotovo potpuno zapuštena, a jama »Sv. Tome« eksploatirala se samo mjesec dana. Zbog znatno lošijih uvjeta, a možda i zbog turske opasnosti, dio je rudara napustio rudnik. O svemu je tome Erdödy dao provesti istragu, koja je utvrdila brojne propuste Moscona.⁷² Mosconi nisu bili zainteresirani za kopanje rudače, nego samo za što bržu prodaju u Veneciju već izvađenog bakra, koji je ležao kraj rudnika. Zbog toga proizvodnja bakra tih godina dosiže vrhunac s pp 269,3 t i procijenjenom zaradom od 21000 guldena godišnje. Kad su se rezerve potrošile,

⁶⁹ Isto, 71-72, 21.10.1591.

⁷⁰ Pickl (kao u bilj. 4), 126

⁷¹ Isto, 125-126. Mosconi su imali udjela u poslovima s bakrom iz Banske Bistrice, pa se tako kao izvoznici tamošnjeg bakra 1578/79. javljaju Adam i Bendikt Moscon. Vlachović (kao u bilj. 23), 257. Mosconi su potjecali iz Bergama, a u Ptuju su imali trgovačku kuću s razgranatom poslovnom mrežom. Bavili su se uvozom tkanina, ulja i južnog voća, a izvozili su, pored bakra, stoku i kože iz Ugarske i željezo iz Kranjske. H. Valentinitich, Italienische Unternehmer im Wirtschaftsleben der innerösterreichischen Länder 1550-1650. U: Wirtschaftskräfte und wirtschaftswege 1 (ur. J. Schneider), Stuttgart: Klett-Cotta 1978. 696.

⁷² Laszowski (kao u bilj. 1), 157-159.

Mosconi su 1594. raskinuli ugovor o zakupu, iako je on bio sklopljen s istekom 1597. godine.⁷³

Zakup tada preuzima Hans Putz, a od 1596/97. Jeronim Zunkho. On se ponovo obvezao nutarnjoaustrijskoj komori da će kroz dvije godine bakar izvoziti isključivo preko Rijeke i Trsta za Veneciju, a da će izbjegavati bakarsku luku. Zbog toga je dobio carinsku olakšicu, te je za 1 cent bakra trebao plaćati samo 7 šilinga Aufschlaga. U srpnju 1598. ugovor je produžen na još dvije godine.⁷⁴

1598. godine Erdödy moli cara da mu odobri daljnja istraživanja.⁷⁵ Zunkho je nastavio s izvozom bakra i slijedećih godina. 1604. godine traži komora od ljubljanskih carinika da izvjeste o tome koliko je Zunkho izveo bakra preko Rijeke i Trsta u prethodne četiri godine.⁷⁶ Čini se da je i on izbjegavao izvršiti svoje obveze prema državnoj blagajni, jer ga 1606. godine Ferdinand upozorava da nije podmirio dug od 800 florena od izvezenog samoborskog bakra, a novac je nužno potreban zbog opreme arsenala.⁷⁷ Godinu dana kasnije odustalo se od tog potraživanja.

Nekoliko godina nema vijesti niti o zakupnicima rudnika, niti o izvoznici bakra. Tek 1615. godine izvozi Carlo Albetinelli preko Trsta i Cervignana u Veneciju neki bakar, po svoj prilici samoborski. Albetinelli je u Nürnbergu i Augsburgu imao vlastitu banku, trgovao je luksuznom robom i svilom, a 1606. dobio je monopol u Idriji, te je bio jajači financijer nadvojvode Ferdinanda.⁷⁸ 1617. godine pojavljuje se Vinzenz Wazn, kojemu se početkom godine odobrava izvoz 3000 centi bakra uz plaćanje 3000 florena.⁷⁹ Iz Waznovog se slučaja dobro vidi kako odobrene izvozne kvote nisu bile realizirane odjednom, nego tijekom niza godina, ponekad i vrlo dugo. Waznova kvota nije bila iskorištena niti 1661, kada je već prenesena na četvrtog vlasnika. Zbog toga je teško, gotovo nemoguće pratiti stvarnu proizvodnju bakra na temelju izvoznih dozvola. Iste je godine Toma Erdödy sklopio zakupni ugovor s dvojicom gradečkih građana, Lucijem Calcinellijem i Matijom Posarellom. Ugovor je sklopljen na šest godina, pod istim uvjetima pod kojima je rudnik davan u zakup i ranije.⁸⁰ Ugovorom je bilo predviđeno da zakupnici daju vlasniku po 2 florena od svakog centa kovine, a da hranu za rudare (vino, žito, sir i dr.) kupuju od grofa po tržišnoj cijeni. Zakupnici mogu rudnik napustiti u slučaju napada neprijatelja ili nestanka rude, a ako bi bilo koja strana prekršila ugovor, morala bi drugoj platiti 10000 florena.

Nakon smrti Tome Erdödyja, a na temelju diobe što ju je proveo ban još za života, samoborsko je vlastinstvo razdijeljeno među njegovu djecu, s

⁷³ Pickl (kao u bilj. 4), 126.

⁷⁴ Isto, 127.

⁷⁵ HKA W, VUG, Rote 21, 22.8.1598.

⁷⁶ G, IÖK Rep., 1604., V, 42.

⁷⁷ G, HK Ak., 18.5.106, 73. U isto se vrijeme, odnosno 1605. godine, kao izvoznik samoborskog bakra spominje bečki trgovac Jobst Croy. Herbert Hassinger, *Geschichte des Zollwesens, Handels und Verkehrs in den östlichen alpenländern vom Spätmittelalter bis in die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts*. In: *Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit* 16, Stuttgart 1987. O njegovoj trgovini samoborskim bakrom objavljeno je nekoliko dokumenata u *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien* 1/8 (16334, 16342/3, 16346, 16369, 16379, 16410, 16424, 16432/4, 16436, 16442). Na žalost, nisam bio u mogućnosti pregledati ovu ediciju prije dovršenja članka.

⁷⁸ Valentinitich, Idria (ako u bilj. 51), 404. Od 1605. godine Albetinelli trguje tirolskim bakrom. V. isti (kao u bilj. 71), 701.

⁷⁹ G, HK ak., 14.6.1634, 73. Valentinitich, Idria (kao u bilj. 51), 404 navodi podataka da 1615. godine bakrom, po svoj prilici samoborskim, trguje Carlo Albetinelli, izvozeći ga preko Trsta i Cervignana u Veneciju. Albetinelli je u Nürnbergu i Augsburgu imao vlastitu banku, trgovao je luksuznom robom i bio najjači financijer najdvojvode Ferdinanda. 1606. godine dobio je monopol u Idriji.

⁸⁰ Laszowski (kao u bilj. 1), 160-162.

time da su Rude ostale u njihovu zajedničkom vlasništvu. Ban je napose napomenuo sinovima da vode brigu o rudniku i ne dopuste da propadne. Nakon dugogodišnjih razmirica cijelo je vlastelinstvo napokon prešlo u ruke Elizabete Erdödy, udate za grofa Josepha Justa Moscona.

Ratne prilike nastale izbijanjem Tridesetgodišnjeg rata dale su bakru kao strateškom materijalu još veću važnost. Kranjski su staleži zbog toga 1621. godine odlučili zabraniti izvoz bakra iz zemlje,⁸¹ ali je carinicima naloženo da ga uz posebnu dozvolu ipak mogu propustiti preko granice.⁸² Zbog nedostatka izvornog materijala, ne može se utvrditi kako je ovo ograničenje djelovalo na proizvodnju i izvoz bakra, ali je činjenica da o samoborskom bakru nema spomena sve do 1625. godine, kada Posarell, vjerojatno još uvijek zakupnik rudnika, izvozi 80 centi bakra u zrińska skladišta u Bakru. Posarellova je trgovina bila tako razvijena, da je u Bakru imao svog faktora, nekog Urbana.⁸³ 1628. g rudnici su u vrlo lošem stanju, te grofovi Erdödy šalju u Italiju Vuka Pernara, da pronade dobrog upravitelja. Iste je godine tako ugovor o četvrogodišnjem zakupu sklopio Nikola de Castellis.⁸⁴

1630. godine Komora nalaže carinarnici u Ljubljani da ispita putove izvoza bakra, jer je očito da ga Castellis prebacuje na »već češće zabranjivanu i vrlo štetnu luku Bakar« bez plaćanja ikakvih pristojbi, zbog čega je carinarnica u Ljubljani ostala bez dugogodišnjeg izvora znatnih prihoda. Očito su carinska ograničenja u Kranjskoj skrenula trgovinu bakrom na staru konkurentsku cestu kroz Hrvatsku (koja je dijelom ipak prolazila kroz Kranjsku).⁸⁵ Ratne su prilike u tome također imale udjela, jer je zbog njih dijelom zastavljen Wazenov izvoz.⁸⁶ Slijedećih se godina nije ništa promijenilo, jer tršćanska carinska ispostava 1634. izvještava da se u protekle četiri godine nije preko te luke izvezio bakar. Izvještaj je podastrijet zato, jer su nasljednici Vizenza Waza molili dozvolu da umjesto neizvezenih 564 centa i 71 libre bakra mogu iz zemlje iznijeti željezo ili čavle. Waz navodno nije izvezio bakar zbog njegove niske cijene,⁸⁷ ali je moguće da je dio njegovog bakra otišao iz zemlje preko hrvatskih primorskih luka. Naime, i 1636. godine ponavlja komora zahtjev ljubljanskim carinicima da ispituju kojim putem izvozi Castellis bakar iz Samobora na Bakar.⁸⁸

U međuvremenu je, po isteku prvog ugovora, 1633. godine Castellis pred Sigismundom Erdödyjem i opunomoćenicima ostalih suvlasnika položio račun.⁸⁹ U razdoblju 1628-1632. godine izvezeno je iz Ruda nešto iznad 2100 centi bakra, što znači oko 420 centi godišnje, dok je vlasnicima isplaćeno 4171 florena. U usporedbi s procjenama i obračunima za 1588.,

⁸¹ G, IÖK Rep., 1621, XII, 106.

⁸² G, IÖK Ak., 8.12.1621, 4.

⁸³ Laszowski (kao u bilj. 1), 161.

⁸⁴ Isto, 162.

⁸⁵ G, HK Ak., 17.6.1630, 17. Nutarnjoaustrijska je komora pokušala 1629/30. godine riješiti dugogodišnji problem na taj način da od Zrinskih zakupi bakarsku luku, ali pregovori nisu urodili plodom. Velentinitisch, Idria (kao u bilj. 5), 383.

⁸⁶ G, HK Ak., 30.6.1640, 97.

⁸⁷ G, HK Ak., 14.6.1643, 73. Zanimljivo je da se i izvoz bakra iz Banske Bistrice u Gedenkbucher Ugarske registrature u 17. stoljeću spominje po prvi puta tek 1637. godine. Govori li to o općoj stagnaciji, odnosno opadanju proizvodnje bakra u ovom dijelu Europe? Švakako treba uzeti u obzir i krizu trgovine izazvanu Tridesetogodišnjim ratom, ali ona, kako ističe Reinhard Hildebrandt, počinje tek 1630. godine, kada se ratni sukobi proširuju ulaskom Švedske u rat i početkom rata za mantovansku baštinu. Do tada se trgovina na njemačkom području odvijala više-manje nesmetano. V. R. Hildebrandt, Handel und Kapitalverkehr um 1630; Außenwirtschaftliche Beziehungen Deutschlands im Dreißigjährigen Krieg. U: Wirtschaftskräfte und Wirtschaftswege 5 (ur. J. Schneider), Stuttgart 1981, 149.

⁸⁸ Isto, 26.4.1636, 143.

⁸⁹ Laszowski (kao u bilj. 1), 162-163.

1589. i 1591-1594. godine proizvodnja i dobitak pali su za devet do deset puta. Obračun sadrži i obavijesti o nekim ulaganjima u popravak zgrada, radionica i rovova, izgradnju rudarskog kotača (rota mineralis) i otvaranja novog rova. Iz sljedećeg je Castellisovog obračuna za 1634. i 1635. vidljivo da su u te dvije godine izvezena 572, odnosno 483 centa bakra, a da je dobit vlasnika iznosila 2112 fl. i 10 kr.⁹⁰

Mogući je razlog eventualnom zastoju proizvodnje bio u nedostatku drveta potrebnog za talionicu i učvršćivanje rovova. Već je Toma Erdödy sjekao općinske šume kako bi nabavio drvo, a slično su postupali rudari i samoborski kmetovi i 1633, s time da su na krčevinama sadili trsje. Drugi je razlog općenitiji: rudnici u austrijskim zemljama bili su pogođeni velikom krizom uzrokovanom Tridesetogodišnjim ratom. Trgovci sa sjevera prestali su otkupljivati bakar, a talijansko tržište nije moglo nadomjestiti ono njemačko. Zbog toga je cijena bakru naglo pala, a sve je manje privatnih poduzetnika bilo voljno ulagati novac u neplativo rudarenje.

Ponovni interes za samoborski bakar oživljava pojavom Johannesesa Andrea Tiboldija, trgovca koji je u Idriji bio faktor kuće Balbi. On je 1639. godine od Wazenovih nasljednika otkupio izvoznu dozvolu na preostali neizvezeni bakar.⁹¹ U lipnju 1640. godine odobreno je Tiboldiju izvesti taj bakar u papinsku državu bez plaćanja carine, ali je mjesec dana kasnije komora naložila ljubljanskoj carinarnici da ga ne propusti, očito sumnjajući da je izvozna dozvola već bila iskorištena.⁹² No, kada je nešto kasnije ispitan slučaj na carinarnicama u Rijeci i Trstu, te kada se vidjelo da onih 564 centa i 71 libra bakra još nije izvezeno, izdana je Tiboldiju dozvola na izvoz u papinsku državu bez ikakvih nameta.⁹³ Tiboldi, međutim, nije iskoristio izvoznu dozvolu u cjelosti, nego je djo premješten 1661. godine na njegovog sina Julija Ferdinanda Tiboldija.⁹⁴ Čini se da je on napokon ispunio dozvoljenu izvoznu kvotu, dodijeljenu još davne 1617. Vinzenzu Wazenu. H. Valentinitš je mišljenja da je i sam Bartolomeo Balbi, član velike denoveške trgovačke kuće, koja je svoja predstavništva imala u Granadi, Antwerpenu i Madridu, trgovao 1640. godine samoborskim bakrom, izvozeći ga preko Ljubljane i Trsta za Veneciju.⁹⁵

Nikola Castellis upravljao je rudnikom još 1640. godine, kada je sastavljen inventar rudnika. Opis raznih prostorija je vrlo zanimljiv, pogotovo s obzirom na opis rudarskog alata i tadašnjeg stručnog (njemačkog) nazivlja. U skraćenom ga obliku donosi Laszowski.⁹⁶

1642. uključio se u trgovinu bakrom još jedan, imenom nepoznati trgovac. Hans Daniel Kindsperger, Gegenschreiber iz Trsta, te je godine molio izvoznu dozvolu za 600 meilera kroz pet godina, koju bi iskoristio neki njegov prijatelj, ako bi mu se smanjile carine. Razna su se davanja, naime, podvostručila od vremena kada su bakar u Italiju izvozili Wazeni. Oni su po centu plaćali 1 floren pristojbi, a sada se plaća 2 florena 4 krajcara 1 denar. To bi trebalo smanjiti na 1 floren 40 krajcara, jer će inače trgovina ponovo skrenuti na Bakar. Kindspergerov je prijedlog bio uglavnom usvojen, pa je carina smanjena na 1 fl. 40 kr. 5 den.⁹⁷

⁹⁰ Isto, 165.

⁹¹ G, IÖK Rep., 1639, II, 39'.

⁹² Isto, 1640, VI, 134'.

⁹³ G, HK Ak., 30.6.1640, 97.

⁹⁴ Isto, 8.2.1661, 30.

⁹⁵ Valentinitš, Idria (kao u bilj. 51), 422.

⁹⁶ Laszowski (kao u bilj. 1), 165-167.

⁹⁷ G, HK Ak., 3.6.1642, 8.

Čini se da se s vremenom sve veći broj ljudi uključuje u trgovinu samoborskim bakrom. Dvije godine nakon Kindspergove molbe, odobreno je i Pietru Martier Cernezzi i Adamu Gazzariju da preko Trsta izvezu 300 meilera kroz 5 godina, s time da plate 5 fl. po meileru.⁹⁸

1648. godine u poslove s bakrom iz Ruda ulazi Abondio Inzagi. Inzagi je bio u prvom redu vezan poslovima uz idrijski rudnik, odakle je izvezio živu u Italiju.⁹⁹ Za usluge učinjene dvoru s tim u vezi, zamolio je dozvolu za izvoz 300 meilera samoborskog bakra u Italiju, nakon što mu je već bilo odobreno izvesti 100 centi. Komora se protivila izdavanju dozvole za besplatan izvoz tolike količine bakra, jer je za isti posao, prema ugovoru sklopljenom 1644. s Pietrom Martireom Cernezzom, trebala dobiti 600 florena. Iz ne uvijek jasnih komorskih akata, vidljivo je da je sam Cernezza ponudio Inzagiju izvoznu dozvolu na 300 meilera, za usluge učinjene u vezi s izvozom žive. U ožujku mu je napokon odobreno izvesti 290 meilera, a u svibnju 390.¹⁰⁰ 1651. godine doći će do spora oko izvoza ovih 390 meilera, jer je komora bila mišljenja da Inzagi ne posjeduje odobrenje za besplatan izvoz bakra, te da joj duguje svotu od 1950. fl. koliko bi iznosila sva davanja. Spor je ipak riješen u korist trgovca.¹⁰¹ Već iduće godine Inzagi dobiva dozvolu za izvoz 150 meilera, ali traži još 150 uz oslobađanje od maltarine.¹⁰² Ovoga mu puta molba nije ispunjena, pa je 1653. godine opomenut da plati 400 florena ostatka od 750 fl. koliki je bio iznos maltarine.¹⁰³ Inzagi je, čini se, odlučio na svaki način izbjeći to plaćanje, i to više zbog principa nego financijskih nemogućnosti. U pismu caru, 1647. godine, spominje uvrijeđeno da je 1647. godine, nakon što se Bartolomeo Balbi povukao iz Idrije u Italiju, uložio u idrijski rudnik 100000 florena, a da se sada od njega zahtijeva ispalata 400 od 1500 koliko je trabao platiti za 300 meilera bakra.¹⁰⁴ Te je godine Inzago bio zakupnik kovnice novca u Grazu,¹⁰⁵ ali je i dalje trgovac bakrom.¹⁰⁶

1654. godine vlasnicom samoborskog vlastelinstva, nakon smrti majke Elizabete Moscon, postaje Ana Elizabeta, udana za Ivana Herbarta Auersperga. U vlasništvu tog roda ostalo je vlastelinstvo sve do 1700. godine kada ga je, zajedno s rudnikom, Teodorik Auersperg dao u pedesetgodišnji zakup braći Aleksandru, Jurju i Kristoforu Erdödyju.

1655. godine Inzaga je u samoborskom poslu zamijenio Domenico Brugnioli, građanin Ljubljane i čovjek koji je također održavao poslove s Idrijom.¹⁰⁷ Brugnioliju je odobreno izvesti 150 meilera bakra bez carine, kao protuuslugu za to što je godinama snabdijevao Idriju žitom, čekajući dugo na plaćanja. Brugnioli će ostati u ovoj trgovini do 1661. godine. Tako je 1659. dobio dozvolu za izvoz 200 meilera bakra uz plaćanje carine, a 1661. za još 270 meilera, ali bez plaćanja maltarine i carine, opet kao naknadu za

⁹⁸ Isto, 29.2.1644, 60. Cernezza također posluje s idrijskim rudnikom. Valentinitich, Idria (kao u bilj. 51), 98, 345

⁹⁹ Isto, vidi indeks.

¹⁰⁰ G, HK Ak., 1648, 16, 48, 52, 63; 1651, 29

¹⁰¹ Isto, 1651, 29.

¹⁰² G, HK Rep., 1652, 86.

¹⁰³ Isto, 1653, 15.

¹⁰⁴ G, HK Ak., 1654, 36.

¹⁰⁵ Isto, 1655, 9.

¹⁰⁶ G, HK Rep., 1655, 9.

¹⁰⁷ Isto, 1655, 73; 1656, 54; G, HK Ak., 1655, 73; Valentinitich, Idria (kao u bilj. 51), 87, 242. Brugnioli posluje s Idrijom 1631-1649.

dugove nastale snabdijevanjem Idrije žitom. Taj je posao dogovoren s idrijskim inspektorom Inzagom.¹⁰⁸

Nakon Brugnolijska bakar iz Samobora izvozi Julije Ferdinand Tiboldi, sin Johana Andrena. Njegov je otac preuzeo izvoznu dozvolu Wazenovih nasljednika, koja je glasila na 564 centa i 71 libru, od čega je 1640-41. godine izvezao 41 samb. Pri tom se iz nepoznatih razloga služio komorskim pasošem koji je glasio na ime nekog Giovannija Battiste Wuzellenija. Ostatak od 397 centa i 60 libara odlučio je mladi Tiboldi izvesti u Italiju 1661. godine.¹⁰⁹ Posljednji u nizu trgovaca koji su poslovali samoborskim bakrom u 17. stoljeću, i jedan od najznatnijih, bio je Johan Andreen Joanelli, dvorski trgovac u Beču. Joanellijev prvi posao te vrste bio je izvoz 1500 centi bakra (82.5 t), odobren 1662, uz plaćanje maltarine u Celju. Vjerojatno zbog nepodmirenih računa oduzeto mu je u rujnu iste godine u Trstu 495 centi bakra. Iduće godine (1663) Joanelliju je odobren izvoz 330 meilera bakra u Italiju kroz pet godina, bez plaćanja maltarine. Magistrat Celja bio je upozoren da Joanellijev bakar propušta bez smetnji, a da mu novac već naplaćen za maltarinu vrati. Samoborski je bakar bio samo dio robe kojom je Joanelli tada trgovao, jer je svojim poslovima bio istovremno vezan i za rudnike bakra u Banskoj Bistrici. Nekoliko godina nema nikakvih vijesti o samoborskom bakru, sve dok se 1670. godine ne spominje da Joanelli i dalje njime trguje. Nemoguće je zasada utvrditi da li je u međuvremenu došlo do prekida u proizvodnji i izvozu, ili o tome nema podataka (možda i zato jer je trgovina bila ponovno vraćena na Bakar?). Iduće se godine Joanelliju dozvoljava izvoz još 100 meilera u Italiju. Posljednja vijest o Joanellijevu sudjelovanju u samoborskoj trgovini potječe iz 1675. godine. Joanelli je tada mrtav, a carini u Trstu se javlja da će njegovu izvoznu dozvolu iskoristiti njegovi sinovi.¹¹⁰ Zanimljivo je spomenuti da je iste godine zagrebački isusovački kolegij kupio samoborski bakar za izradu zvona na crkvi Sv. Katarine.¹¹¹ Otada se, sve do kraja stoljeća, u spisima nutarnjoaustrijske dvorske komore ne spominje samoborski bakar. U budućnosti će biti svakako potrebno podrobnije istražiti nadležstvo hrvatskog sabora nad rudnim bogatstvima kraljevstva. Sve do druge polovice 17. stoljeća samoborski se rudnik ne spominje niti u saborskim zaključcima, što znači da se sabor njime nije bavio. To je razumljivo, kada vidimo koliko je zanimanja budio kog ugarske i nutrnjoaustrijske komore, ustanova koje su bile nadležne za privredne poslove Krune. Krajem 17. stoljeća sabor se ipak odlučio preuzeti na sebe neke ingerencije nad rudnikom Gotovo dva stoljeća najveći je dio profita od samoborskog bakra odlazio iz zemlje, jer su rudnik u zakup redovito uzimali stranci, a i izvoznici nisu bili stanovnici kraljevstva. Zbog toga je sabor 1696. godine odlučio da se rudnik može dati u zakup samo podanicima kraljevstva, a nikako ne strancima, te su u skladu s time braća Auersperg Rude dali u zakup barunu Mahajlu Androki na trideset godina, uz godišnju naknadu od 1500 fl. Da se sabor sve više počeo brinuti za državno dobro, pokazuju i dopunske odredbe, po kojima je Androka sve namirnice potrebne rudniku morao kupovati od vlastelinstava u Hrvatskoj i Slavoniji, a za partnera u poslu nije smio uzeti stranca.¹¹² Androka se ipak

¹⁰⁸ G, HK Rep., 1659, 80; G, HK Ak., 1659, 80.

¹⁰⁹ G, HK Rep., 1661, 30; G, HK Ak., 1661, 30. Tiboldi je također poslovao u Idriji, zarađujući na taj način što je rđnike plaćao lošim mletačkim bakrenim novcem, te ostvarivao dobit na tečajnoj razlici, Valentinitisch, Idria (kao u bilj. 51), 90.

¹¹⁰ G, HK Rep., 5.12.1675.

¹¹¹ Laszowski (kao u bilj. 1), 167.

¹¹² Isto, 167-168.

nije sam usudio ulagati u rudnik, pa je ponudio hrvatskim staležima da uđu s njim u poslovno društvo u kojemu će ulagati u rudnik po pola. Sabor je pristao na ugovor koji je definitivno sklopljen 1697. godine.¹¹³ Staleži su imenovali i nadzornika rudnika, podžupana Ilijašića, a iz Ugarske su doveli stručne radnike. Tri godine kasnije, na samom kraju stoljeća, otkupili su od Androke njegovu polovicu zakupničkog prava, i tako u cjelosti preuzeli rudnik.¹¹⁴ Možemo li u tome vidjeti i izvjesni pokušaj Hrvatske da se organizira u moderniju državu, sposobnu za otpor centralizirajućim tendencijama dvora? Sve je, ipak, ostalo na pokušaju, jer daljnja sudbina rudnika neće biti vezana uz staleže: oni će ga se odreći već 1702. godine u korist Erdödyja.¹¹⁵ U 18. stoljeću nastavljena eksploatacija koja će potrajati sve do pred II svjetski rat, s time da će se osim bakra u kasnijim razdobljima kopati i željezo.

Gospodarska povijest Hrvatske u 16. i 17. stoljeću još uvijek nije dovoljno istražena, kako to pokazuje i ovaj primjer samoborskog rudnika, gotovo zaboravljenog u našoj znanosti. Može se pretpostaviti da će se u nekim budućim istraživanjima pronaći još građe za njegovu povijest, pogotovo u Ljubljani, Budimpešti i možda Veneciji. Time će se istraživačima pružiti prilika da ga potpunije uklape u sliku gospodarskih kretanja na europskim prostorima ranog novovjekovlja, ali da njegov potencijal potpunije vrednuju u sklopu hrvatske gospodarske povijesti. Nema, naime, sumnje da je rudnik na obroncima Ruda imao važnu ulogu u ranoj akumulaciji kapitala, te da je donosio profite koji su se (na polju proizvodnje) u Hrvatskoj mogli mjeriti s krajnje rijetkim poduhvatima. U sudbini rudnika zrcali se povrh toga i stoljetni sukob hrvatskog plemstva i vladara oko putova kojima će se odvijati trgovina, kao i prihoda što ih ona donosi. Riječ je ujedno i o radanju moderne države što se sve bolje organizira, gušeći svojim administrativnim aparatom feudalne partikularizme svih staleža. U potrazi za počecima poduzetništva u sjevernoj Hrvatskoj, za nečim što s mnogo suzdržanosti možemo nazvati ranim kapitalizmom, morat ćemo bez sumnje polaziti (i) od samoborskog rudnika, njegovih talionica, zakupaca, trgovaca, majstora i radnika.

¹¹³ Isto, 169.

¹¹⁴ Isto, 170.

¹¹⁵ Isto, 171.

PRILOZI

1. 20.8.1598 (Hka Wien, Vermischte ungarische Gerenstande, Fasc. 2, Rote 21, 109).

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas, Domine Domine Clementissime

Post seruitiorum meorum, meique ipsius in gratiam Maiestatis Vestrae Sacratissimae humilimam commendationem.

Annis superioribus quubernante Hungariam Serenissimo quondam principe Ernesto Archiduce felicitis memoriae, supplica, ueram humiliter Maiestati Vestrae Sacratissima; que dignata fuisset benignum suum consensum mihi prabere querendi fodinas auri et argenti, aliorumque metallorum in Maiestatis Vestrae regnis, incipiendo a mari hadriatico vsque ad fluuium Drauum, in confiniis scilicet et solitudinibus inuentarumque fodiendi, e terra eruendi, conflandi, vtendique potestatem, soluta tamen fisco Maiestatis Vestrae decima parte euismodi minerare. Cuiquidem petitioni meam Maiestas Vestra Sacra benigne consenscrat. Sed interuenientibus hisce bellorum tumultibus maxime vero infestante perfidissimo hoste Hassan Bassa Bosnensi has partes, eiusmodi minerarum querendi occasio mihi fuit praecepta. Nunc autem felicibus Maiestatis Vestrae auspiciis hoste ipso nominis christiani Turca refrenato et debilitato, iterum sese eiusmodi occasiones opportune offerunt. Supplico itaque Maiestati Vestrae Sacratissime humiliter, dignetur mihi quaerendarum minerarum auri argentique et aliorum metallorum consensum et facultatem, inuentarumque liberum vsum praebere, siue illas in bonis ad Maiestatem Vestram et eius sacram coronom partinentibus: siue in aliorum Dominorum et nobilium territoris reperiri poterunt, in cofiniis scilicet et locis desertis a praefato mari vsque ad Drauum. Ego vero polliceor, me, inuentis et in vsum radactis eiusmodi mineris, decimam partem mineras ad Cameram et fiscum Maiestatis Vestrae quotannis fideliter administraturum, mineras vero ipsas non Maiestatis Vestrae sed meo sumptu et impensis, siue illas reperire poterunt siue non, quaesiturum, inuentasque laboraturum, et insuper pro defensione fodinarum et loci vbi inuentas fuerint, competentem militum numerum meis sumptibus intenturum. Clemens et benignum a Maiestate Vestra expecto responsum, consensumque quamprimum emanari et mihi mitti supplico, nunc enim et tempus et occasio eius rei sese vltro offerunt.

Maiestatis Vestrae Sacratissimae humilimus atque subiectissimus seruus Thomas Erdeody, Comes montis Claudii.

2. (HKA Wien, VUG, Fasc. 2, Rote 21, 64)

Ad Serenissimum Archiducem Austriae, Matthiam, Thomae Erdeodi, Comitum et Banis humilima Supplicatio.

Serenissime Archidux Princeps ac Domine, Domine Clementissime Cum omnes aerifodinae per Regnum Hungariae in eo priuilegiatae sunt, ne de Chalybis, Ferri, Plumbi, Seni, aliarumque rerum similium, ad culturam fodinarum necessarium vectura. Telonium aut Tricesima vlla exigi debeat: Ideo superiori quoque tempore Serenissimo Archiduci Ernesto Domino meo gratiosissima, fretus illa Regni antiqua consequetudine et priuilegiorum immunitate, pro illarum rerum ad fodinas meas Zamaworiensas necessarium, libera et immuni vectura, in qua hactenus a Tricesimatoribus, praeter morem et consequetudinem Regni multum impeditus fui, humilime supplicaui cum autem sua Serenitas tunc iustae meae petitioni non annuerit: sed mihi Camera Aulica iniunxerit, vt edocerem, quibusnam culturam istarum fodinarum commiserim, et nunc eius modis res quae eo deductae hactenus a solutione Tricesimae immunes fuerint: Itaque Serenitati Vestrae humilime significo; quod cultura quidem istarum fodinarum

mearum per proprios meos ed destinatos seruitores et officiales, nomine et autoritate mea administratur, et tamen hoc sumptibus expensis Mercatorum Hieronymi Czongae et Johannis Alexandr i Marentii, vt qui omne cuprum quod ibi conflatur, ex contractu emptionis a me habent, fit. qui etiam eiusmodi res necessarias, iuxta conuentionem inter nos factam, solent ad fodinas aduehere, et ab empto metallo Tricesimas integras persoluere. Et licet hactenus Tricesimatores liberam et immunem vecturam illarum rerum illis non permiserint: tamen hoc contra immunitates et priuilegia factum est, et hoc principaliter non in illorum Mercatorum: sed potius meum fodinarumque mearum damnum et euidentis impedimentum cedit, cum omnia quae exponant, mihi ex precio emptio (...). Cum autem minus aequum sit, duplicem ab vna mercatur (...) exigere, et Suae Sacratissimae Maiestatis Camerae prouentus per supradictam solutionem Tricesimae de cupro auecto, quam Mercatores praefati diligenter solent expendere, quotidie augeantur, praesertim si istis rebus necessariis fodinae, per similes iniquas et insolitas exationes, non priuentur. Quare Serenitati Vestrae denuo humilime supplico, ne me contra Priuilegia et consuetudines fodinarum in hoc, a quopiam onerari patiatur. Sed potius Supremo Tricesimatori in Nedelicz, aliisque ab eodem dependentibus, benigne demandare dignetur: Vt mihi hominibusque meis supra dictis subordinatis, sine quorum auxilio cultura istarum fodinarum, etiam in manifestum damnus Suae Maiestatis fieri nequaquam passet, liberam in posterum et immunem per Tricesimas rerum ad fodinas necessarium aduectionem, sine vlla tergiuersatione aut excustione concedere, et debeant et omnino teneantur, nec contra mandatum Serenitatis Vestrae quiquid facere praesumant. Vt et fodinae nato commodius et sine impedimento coli, et sacrae Cesareae Maiestatis Suae Camerae lucrum, per cupri auECTIONEM et Tricesimae, ad eodem cupro solutionem, indies augeri queat. In eo facies Serenitas Vestra rem aequitati et constitutionibus Regni Hungariae consentaneum, et meis indefessis et humilibus seruitis iterum promerendam. Quo a reliqua me in Gratiam eiusdem humilime commendans benignumque eiusdem Responsum expectans. Serenitatis Vestrae Humilimus et fidelis seruiitor Thomas Erdeodi Banus.

3. (HKA Wien, VUG, Fasc. 2, Rote 21, 66)

Ad Serenissimum Archiducem Austriae, Ernestum, Thomae Erdeodii Comitis Montis Claudii et Bani, humilima supplicatio

Serenissime Archidux, Domine Domine Clementissime

Qualiter superioribus diebus in absentia Vestrae Serenitatis Serenissimo Archiduci Matthiae pro libera et immuni vectura rerum ad culturam fodinarum mearum Zamoworiecium necessarium humilime supplicauerim, quidque eo tempore mihi responsum fuerit quod nimirum mihi tunc, tunc vbi causa super Zomowar et fodinas cepta, ad finem perducta fuerit, ad petitionem illam meam respondebitur: id Serenitati Vestrae ex adiunctis baribus, pluribus benigne constabit. Cum autem haec et similia sint contra Priuilegia, constitutiones et Consuetudines Regni, quod nostris libertatibus frui impedimur, indeque isti velidi clamores, quos Nobiles Hungari in suis semper congregationibus edunt, et libertatis pristinae restitutionem, vociferando petunt, oriantur: Itaque denuo Serenitati Vestrae humilime supplico, vt me quoque in antique nostra libertate, quantum ad praedictam liberam et immunem vecturam rerum, ad culturam fodinarum necessarium, attinet, benigne conseruare, necessariaque mandata superinde ad Supremum Tricesimatorem in Nedelicz, sibique subordinatos, dari facere, non dedignetur. Hoc enim nihil derogat causae, quae iam in foro, ratione cuiusdam vrburae est, quo minus immunitatibus nostris vtamur. Alioquin si Camera iustae meae in hoc petitioni non acquieuerit, mihi eadem in sinistram partem non interpretabitur, si hac in parte Regni libertate vtamur. Quo ad caetera, me in Gratiam Serenitatis Vestrae humilime commendans benignumque eiusdem expectans responsum.

Serenitatis Vestrae humilis et fidelis seruitor Thomas Erdeodi Comes Montis Caudii, Banus.

4. (HKA Wien, VUG, Fasc. 2, Rote 21, 15-16)

Extract von dem Samoborer kupfer Bergwerckh auss einer quartalls Raittung de Anno 1589.

was... an baaren gelt eingegangen

Empfang geldt:	g.	kr.	d.
besteht in Cassa rest von den vorigen 4thall	430	33	-
Item der Tuch und Kozen vorrath von daher	194	59	1
umb in etlich posten gelieferte handls notdurften wurden gegen Empfang geschrieben	6379	32	-
vermög zeng schoffers Rehnung umb abgegebene requisitn und Materialien	697	44	
umb hohlen, wurde von dem handis Schmiden eingebract	52	55	
von den gedüngs innhabern vor haaber	12	-	-
an gewin per Tuch und Kozen Raittung	275	28	
abgeschriebene Debitor schulden	33	38	
Summa des Empfangs	8186	6	4

Außgaab:	g.	kr.	d.
Berg Praedicant	35	-	-
verwalter	156	15	
gegenschreiber	93	45	-
gruebenschreiber	26	-	-
hüttenschreiber	26	-	-
waagenschaffer	19	30	-
fronnboth	9	45	-
huethmann	29	15	-
grueben huetter	13	-	-
Summa der 4thallen besoldungen	408	30	-

	g.	kr.	d.
Deren Zimerleuth verdienen ware per dieses quartall	60	-	-
Ingleichen deren zimerknecht	47	22	2
Sauber (.)eben	7	55	-
Herrn Heger	12	-	-
Stengl und Breinnholz fuhren	77	42	-
Pfahl glieben	2	37	-
deto fuhrlohn	3	20	-
Schmidt cost bey der Grueben	61	18	1
Gemeine Unkosten, worinen verstanden hundertstösser und etwelih andere arbeit, wie auch Instleth, ¹¹⁶ bergtrög, haffl sayfe und dergleichen	50	41	2

¹¹⁶ Sredstvo za mazanje ili gorenje, slično vosku.

	g.	kr.	d.
<i>Gedung heuer haben sambt selbst bestrittenen fördernuß auf nachbenanten orthen ins verdienen gebracht. Nemblich:</i>			
<i>Persohn 6 auf dem Erbstollen</i>	98	28	
<i>3 bey dem beyl. Blueth</i>	58	30	
<i>3 mehr daselbst.</i>	61	-	
<i>6 bey St. Thoman</i>	105	24 ½	
<i>4 bey den heyl. dreyfaltigkeit</i>	65	30	
	388	52	2
<i>Lehenheuer welche gleichfahls bey dem ärzthau die fördernuß bestritten müssen welchen der Kübl, über anzug der fronn von 12 kr. bezahlt worden, und haben in diesem 4thall geliefert</i>			
<i>1461 Kübl Stufen</i>			
<i>3021 Kübl Khern</i>			
<i>5483 Kübl Klein</i>			
<i>9965 Kübl war die Summa, darvon die fronn mit 996 ½ Kübl, mithin bleibt annoch 8968 ½ Kübl, welche betragen haben Scheiderlohn a 7 den.</i>	2308	22	-
	261	34	3½
Summa derer Berg Costen	3690	11	1½

Schmöltz und Spleyschütten Costent:	g.	kr.	d.
<i>hütten zimmerleuth verdienen</i>	39	-	-
<i>von khollen</i>	1162	-	-
<i>khollen fuhrleuth</i>	383	10	-
<i>khollen Sahmer</i>	216	50	-
<i>Rost holz fuhrlohn</i>	162	10	-
<i>brennholtz deto</i>	20	10	-
<i>Spleysholtz deto</i>	9	15	-
<i>Kupfer Spleysser worunter die Schmölzer lohn müssen verstanden seyn, von 914 centner 85 pfund Kupfer a 1 thaler</i>	1143	33¾	-
<i>Unkosten bey dem spleysen, von 25 spleysen à 6 fl. 30 kr.</i>	162	30	-
<i>Wald huetter verdient</i>	11	-	-
<i>Unterschiedlicher Schichten arbeit</i>	12	3	-
<i>bau costen</i>	153	28½	-
<i>Schmidt cost</i>	14	50	

Schmöltz und Spleyschütten Costent:	g.	kr.	d.
<i>Instleth</i>	18	42	
	3508	47	1
<i>Das handls fuhrwegen hat ochsenzueg Kunt, Schmidt, waagner und uncosten erforderth</i>	238	32	3
<i>anderer aufschlag per fuhrweegen und Schmölz hütten</i>	101	56	2
<i>aufs Comissions uncosten</i>	110	-	-
<i>Kirchen bau</i>	20	-	-
<i>gemeine uncosten</i>	69	36	2
<i>frey gelt, denen Partheyen hinauss bezahlt, mit 472 5 ¼</i>	1104	42	
<i>und was die Partheyen dem handel zu bezahlen ausständig</i>	1586	47	1
Summa aller ausgaben	9297	54	2½

So nun die erzeugten 914 cent. 85 pfund geflissen Kupfer a centner per 12 flor. gerehnet hervor trage mit - und die ausgaaben summa davor defalcire per	10978 9297	17 54	- 2½
Mithin äüsert sich eine susbeith oder überschues von	1681	7	½

5. (Graz, Landesarchiv, Meilerakten, IVg, 224). Nepotpisano i nedatirano.

Cneus Manlius, ante quadraginta annos, in Regno Hungariae certas auri fodinas, sub donimio Lucii Flori, inuenit. Eas statim, fodere incepit, ac ab Floro obtinuit, ut si illi, propria manu, ordinem ac modum praescriberet, quo eiusmodi fodine laborandae. Et quid indi ipso Lucio Floro ucluti fundi Domino, commodi ac emolumenti, de effosso metallo, cedere deberet: Cneus institutum laborem, ex praescripto Flori, diebus vitae suae continuauit: et de omni effosso Metallo, id quod ex praescripto Flori tenebatur, debitis temporibus insolidum persoluit ac dependit. Mortuo vero Lucio Floro ac Cneo Manlio, filius ipsius Flori, Tullius Florus, Manlii relictum filium, Marcum Manlium, eo quod videret, fodinas ipsas magni commodi esse, de facto iisdem priuauit, ac eas, si ita dicere licet, confliscavit. Asserendo, tales fodinas, in fundo suo esse, earum fruitionem, nemini quam sibi, competere. Patrem suum vel quempiam, sibi in eo praeiudicare nihil potuisse. Qua re, Marcus Manlius, vehementer laesus, maxime cum in ea totius sui patrimonii iacturam patiatur: siquidem pater eius Cnaeus Manlius, aliquoties, quisquid debeat in ipsas fodinas omnino insumpserit ipseque earum restitutionem ab ipso Tullio Floro, impetrare non possit, decreuit. Iura sua ad dictas fodinas reipublicae, ita cedere ac donare. Ut fodinas ipsas, mediante Iure, a saepedicti Floro, uindicare, suis impensis laborare, ac de eo, quod super ipsas expensas abundauerit uel residuum fuerit. Turcarum impetum, propulsare ac retundere ualeat, nihil omnino addubitans, eam rem, reipublicae magno comodo ac emolumento cessuram. Quaeritur itaque si Reipublicae nomine eius modi Cessio acceptaretur, an secundum Iura et constitutiones Regni Hungariae, et maxime Regni Hungariae, et maxime Regni Sclauoniae, ipsas fodinas ex manibus Marci Flori, uindicare, recuperare et de inceptis tam diu pacifice laborare posset, donec ipsi Floro, id dependeret ac persolueret, quod pater eius Lucius Florus, sibi praeseruauit ac in ardinibus fodinarum, manibus suis scriptis, expressit. Maxime praefati publici commodi fauore ac respectu.

(isto, 252)

Et ipsius Tullii Flori assertio sit bene vero, patrum suum vel quempiam alium sibi in ea praeiudicare nihil posuisse, debebat Lucius Florus ipsam fodinam auctore iudice et non propria autoritate pro se vindicare. Et quia Marcus Manlius, ab ipso Tullio Floro, restitutionem ipsius fodinae impetrare non passet iura sua ad dictam fodinam Reipublice concedere ac donare iuxta iura Regni, potest tamen Reipublica, priuato suo nomine contra Tullium Florum, secundam iura ac consuetudines Regni Hungariae procedere ipsamque fodinam recuperare non potest. Sed Respublica nomine Marci Manlii agere et procedere potest.

KRATICE

HKA W - Hofkammerarchiv, Wien
UH - Ungarische Hoffinanz
VUG - Vermischte ungarische Gegenstände
G - Steiermarkisches Landesarchiv, Graz
HK Rep. - Hofkammer Repertorien
HK Ak. - Hofkammer Akten
MA - Meilerakten
IÖK - Innerösterreichische Hofkammer

Z u s a m m e n f a s s u n g

DAS BERGWERK IN RUDE NEBEN SAMOBOR VOM 15. BIS ENDE DES 17. JAHRHUNDERTS

Aufgrund von Literatur und neuentdeckten Archivangaben schildert der Autor die Arbeit im Kupferbergwerk in Rude, unweit von Samobor. Die Zeitperiode, in welcher das Bergwerk gewirkt hat, und welche dokumentiert werden kann, beginnt in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts und dauert bis in das 20. Jahrhundert. In diesem Artikel ist der Zeitraum bis Ende des 17. Jahrhunderts erfaßt. Es wird die Reihe der Inhaber und Pächter verfolgt, die Menge des erzeugten Kupfers, die Ausfuhrwege und die Kupfererzeugung. In der Anlage sind einige Dokumente aus der Geschichte des Bergwerkes veröffentlicht.

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

U SPOMEN
JOSIPU LUČIĆU

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

Z A G R E B

1994.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

PRIPREMA ZA TISAK:

Hrvoje STANČIĆ

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.